

Ohlasy amerických sociologů na dílo Émila Durkheima

s přihlédnutím k jeho teorii sebevraždy*

HELENA CMÍRALOVÁ**

Filozofická fakulta UK, Praha

The Responses of the American Sociologists to Work of Émile Durkheim

Abstract: The paper presents Émile Durkheim as one of the sociological classics who had a strong impact on the American sociology, both in the theoretically and methodologically oriented parts of his work. This short analysis of American authors' most significant responses to the so-called durkheimian sociologism is based on Durkheim's work *The Suicide* and starts with a presentation of the relevant critics of Durkheim's theoretical assumptions, among others Pope's criticism of his typology of suicide and the shift between Durkheim's and Parsons' understanding of integration and regulation. The methodological and empirical studies testing the validity of Durkheim's conclusions are then represented, by Leser's gauge of the suicide rate during the presidential elections, and Henry's evaluation of the relationship between the suicide-rate and the economic cycle.

Sociologický časopis, 1994, Vol. 30 (No. 2: 215-218)

Émile Durkheim se řadí k těm sociologickým klasikům, kteří se těší v soudobé americké sociologii velké popularity. Nejedná se přitom jen o ohlasy na jeho dílo teoretické, i když těch je samozřejmě převaha, ale i o ověřování Durkheimových postupů metodologických, a také o pokusy potvrdit či vyvrátit závěry empirické, zejména ty, které Durkheim uvádí ve spise *Sebevražda*.

Jedním z prvních autorů, kteří se hlásí k Durkheimovu odkazu a uvádějí durkheimovský sociologismus do americké sociologie, je Talcott Parsons, který Durkheima považuje za předchůdce své strukturně funkcionální teorie [Parsons 1982: 189-209]. V podobném pojetí pak dále pokračují i neofunkcionalisté, zejména Jeffrey Alexander. Dalšími významnými americkými autory, kteří věnují ve svém díle Durkheimovi pozornost, jsou Robert Bellah, Randall Collins, Edward A. Tiryakian [Alexander 1990: ix-x] či Stevane Lukes, z Britů pak například v Americe rovněž velmi populární Anthony Giddens.

Kromě toho existuje velká skupina amerických sociologů, kteří se zabývají přímo Durkheimovou *Sebevraždou*, a to jak teoretickou, tak i empiricky orientovanou částí. Teoretikové se zabývají zejména Durkheimovou typologií sebevražd a vztahu společenské integrace a regulace k sebevražednosti, empirici a metodologové se zabývají empirickými závěry a metodikou měření a využití statistických procedur a snaží se dnes za po-

*) Tento článek bych chtěla věnovat svým dvěma pedagogům, kteří mě přivedli a dále podporovali v zájmu o dílo Émila Durkheima, docentu PhDr. Janu Sedláčkovi, CSc. z katedry sociologie filozofické fakulty Univerzity Karlovy a profesorce Ph.D. Ruth A. Wallace z oddělení sociologie na George Washington University ve Washingtonu, DC.

**) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Helena Cmíralová, katedra sociologie FF UK, Celetná 20, 116 36 Praha 1, tel. (02) 24 49 11 11.

moci vyspělejších statistických metod potvrdit či vyvrátit to, co Durkheim před téměř sto lety formuloval.

Ohlasů je díky popularitě Durkheimova díla a zejména jeho spisu *Sebevražda* opravdu mnoho, nejčastěji ve formě článků v odborných časopisech, ale nejvýznamnějším přínosem je kniha Whitney Popa nazvaná *Durkheimova Sebevražda: klasicky analyzována* [Pope 1976]. Pope zde podobně jako jiní autoři vychází z Durkheimova modelu čtyř typů sebevražd: egoistické, způsobené nedostatkem společenské integrace a altruistické, pramenící z jejího přebytku, anomické, způsobované nedostatkem, a fatalistické, způsobované přebytkem společenské regulace.

Durkheim pak uvádí příčiny jednotlivých typů sebevražd a situace, ve kterých jsou lidé právě konkrétním typem nejvíce ohroženi, Pope však upozorňuje na časté překrývání těchto situací u různých typů sebevražd a pochybuje o správnosti takto formulovaných typů. Tak například případem rozvodu či ovdovění Durkheim argumentuje současně jak u sebevraždy egoistické, kdy neúplná rodina nemůže mít tak silný integrační vliv jako rodina úplná, tak i u sebevraždy anomické, kdy rozvod či ovdovění považuje za typický příklad rodinné anomie. Podobně tomu je u bezdětných manželství, která figurují jak v Durkheimově zdůvodňování egoistických, tak fatalistických sebevražd. Díky všem uvedeným faktům dochází Pope k závěru, že regulace a integrace je vlastně jedinou složkou, která působí na jedince společně a jejíž vlivy nelze oddělit. Tvrdí: „Pokud egoismus a anomie pramení ze stejných příčin, jsou aspekty shodného sociálního stavu a podle své definice tedy identické.“ [Pope 1976: 45]

Vztahem integrace, regulace a sebevraždnosti se však zabývala i celá řada dalších autorů. Pope v úvodu své práce uvádí názory Parsonse, Nisbeta, Cosera, Lukese, ale i poněkud radikálního Johnsona [Ibid.: 30]. Pope uvádí: „Parsons zdůrazňuje, že integrace odpovídá hodnotě obsahu a regulace síle sociální kontroly.“ Podíváme-li se však do Parsonsova modelu AGIL, zjistíme, že integrace je zde spojena s právním systémem, sociální kontola se naopak blíží tomu, co uvádí pod písmenem L, tedy udržováním skrytých vzorců, pro který slouží rodina, náboženská komunita, vzdělávání a v poslední době také sdělovací prostředky. U Durkheima je tomu naopak, integrace závisí na rodině a náboženství, regulaci - zvláště dobře je to viditelné u anomie - pak spojuje s existencí či neexistencí povinností, vyhlášek a pravidel, tedy toho, co bychom dnes nazvali právním řádem. Jedním z možných vysvětlení takového posunu mezi prezentací integrace a regulace u Durkheima a Parsonse by mohl být fakt, že integrace a regulace jsou skutečně složky působící společně a jsou tedy totožné, jak argumentoval už Pope.

Dalším autorem řešícím vztah anomie a egoismu, kterým Durkheim argumentuje ve své typologii sebevražd, je R. A. Nisbet. Ten považuje anomii, tedy nedostatek regulace, za „porušení komunity morální“, egiosmus pak za „nabourání komunity sociální“. To by ovšem znamenalo, že v případě anomie jde spíše o mikrorovinu, tedy o vztah morálky a jednotlivce, v případě egoismu o makrorovinu společenskou. Takovéto pojetí má blíže k teorii vyjádřené Parsonsem, ale od původního vyjádření Durkheimova dochází opět k určitému posunu.

Coser definuje rozdíl mezi oběma pojmy jako „strukturní integrace“ versus „normativní regulace“. Tak by ovšem integrace odpovídala řečeno Parsonsovými slovy „obsahu sociální kontroly a jednotlivým složkám“, regulace by podobně jako u Durkheima byla založená na normách a pravidlech. Poněkud radikální teorii přináší další americký autor Johnson, který nejprve podobně jako Pope sloučí egoistickou a

anomickou sebevraždu, ale současně pro nepříliš přesvědčivou argumentaci vyloučí také sebevraždu altruistickou a zejména fatalistickou, o jejímž uvedení měl jisté pochybnosti i sám Durkheim. Zůstává tak vlastně jediný typ sebevraždy, který je zdůvodnitelný nedostatkem regulačně-integračních prvků ve společnosti. Toto pojetí je většinou amerických teoretiků považováno za přece jen příliš radikální a jsem si jistá, že Durkheim by je vzhledem k tomu, že odporuje jeho metodologické zásadě z Pravidel („Shodný následek odpovídá shodné příčině“), také nebyl ochotný akceptovat.

Kromě těchto teoretických odkazů k Durkheimově *Sebevraždě* existuje ale i celá řada studií metodologických nebo přímo empirických výzkumů či sond a také sekundárních analýz Durkheimem použitých dat, které mají za úkol vyvrátit či potvrdit Durkheimem formulované závěry.

Velkou pozornost pravdivosti či statistické průkaznosti jednotlivých závěrů věnuje například opět Pope ve druhé části své knihy. Po prozkoumání většiny Durkheimových závěrů s použitím statistických procedur však Pope prokazuje častou metodologickou slabost a statistickou neprůkaznost. Tvrdí: „Data použitá v *Sebevraždě* nepotvrzují teorii. Aby mohla teorie získat soudržnost, sílu a vliv, potřebovala by mnohem významnější empirický test, než Durkheim poskytl.“ [Pope 1976: 204]

Dalším autorem, který se zabývá pravdivostí Durkheimových závěrů z jeho spisu *Sebevražda* je K. D. Breault. Za pomoci moderního statistického aparátu měřil opakovaně vztah mezi rodinnou a náboženskou integrací a sebevražděností.

V jednom ze svých výzkumů Breault analyzoval statistická data pokrývající celé území Spojených států mezi roky 1933 a 1980 a pokoušel se na jejich základě potvrdit Durkheimovu teorii. Při této analýze se autor setkal s celou řadou problémů, velmi těžké například bylo nalézt nejvhodnější indikátor pro měření společenské integrace. Pro měření intenzity náboženské integrace Breault používá počet náboženských publikací a tiskovin vydávaných a požadovaných lidmi v dané společnosti, ale zároveň si uvědomuje, že toto číslo vyjadřuje jen formální stránku integrace, nikoli však její skutečnou intenzitu [Breault 1986; Breault, Barkey 1982].

David Leser se zase ve článku *Sebevražda a prezidentské volby v USA* snaží přinést argumenty podporující Durkheimův závěr o preventivním vlivu výrazných politických událostí na výskyt sebevražděností. Autor zkoumá míru sebevražděností v měsíci listopadu, což je americký volební měsíc vždy v roce prezidentských voleb a srovnává je s listopadovou mírou sebevražděností v roce předchozím a následujícím, přičemž dochází k závěru, že „prezidentské volby v USA snižují sebevražděnost v měsíci voleb, a to bez ohledu na to, která strana zvítězí“ [Leser 1990: 218].

Vztahem mezi sebevražděností a fázemi ekonomického cyklu, jak ho definuje Durkheim ve své koncepci anomické sebevraždy, se zabýval v polovině 50. let další americký autor Andrew F. Henry. Přesto, že se mu některé dílčí závěry Durkheimovy koncepce podařilo potvrdit, například: „skupiny s vyšším statusem reagují bouřlivěji na výkyvy průmyslového cyklu, než skupiny s nižším statusem“ [Henry 1954: 41], což odpovídá Durkheimově závěru o lepší ochraně chudých před sebevražděností, či výsledek, že práce v určitých profesích disponuje jedince více k anomickému stavu myslí, a tedy i k anomické sebevraždě, celkové Durkheimovy závěry o vztahu sebevražděností s fázemi ekonomického cyklu se Henrymu prokázat nepodařilo. Henry [ibid.: 42] naopak tvrdí, že „v době ekonomického růstu se sebevražděné tendence snižují“, což odporuje Durkheimově teorii tzv. šťastných krizí, během nichž sebevražděnost rovněž roste následkem

slábnoucí společenské regulace a kontroly individuálního chování. Z předloženého dlouhého výčtu amerických sociologů zabývajících se Durkheimem a hlavně jeho teorií sebevraždy lze tedy usoudit na autorovu velkou popularitu v této sociologické supervelmoci. Přitom existují i další američtí autoři, kteří se Durkheimem intenzivně zabývají, ale jejichž dílo jsem neměla možnost hlouběji poznat. Za všechny chci uvést Roberta Bellaha, který navazuje na Durkheimovu myšlenku civilního náboženství a uplatňuje ji ve své sociologii náboženství či durkheimologa Yoshuu Nandana [Nandan 1980], který přeložil do angličtiny většinu Durkheimem vydávaných *L'année Sociologique*. Klíčovým dílem pro americké durkheimology je monografie Stevana Lukese *Émile Durkheim: jeho život a dílo, historická a kritická studie* [Lukes 1972]. Navíc Durkheim svým dílem ovlivnil i autory nesociologických oborů, například antropologie či alespoň podle Alexandra také lingvistické teorie Ferdinanda Saussura [Alexander 1990: 4]. Rozbor těchto Durkheimových vlivů by však jistě překročil stanovený obsah článku a mohl by se stát tématem pro rozsáhlejší práci.

Celkově lze tedy shrnout reakce amerických autorů na Durkheimovo dílo a jeho teorii sebevraždy do dvou hlavních skupin. První z nich jsou teoretici, které zajímá vztah regulace a integrace k sebevraždě a z jejichž názorů je mi asi nejbližší postoj Parsonsův, i přes určitý posun mezi jeho a Durkheimovým pojetím zdrojů a prostředků k udržování regulace a integrace. Také většina dále uvedených teoretiků pokračovala v podobném pojetí, z čehož usuzuji, že Parsonsova prezentace Durkheima měla v americké sociologii výrazný vliv. Druhá skupina je tvořena těmi, kteří se zabývají metodologií a konkrétními statistickými výsledky, mnoho z těchto autorů však bohužel končí své výzkumy konstatováním, že se většinu Durkheimových závěrů prokázat nepodařilo. Přesto však Durkheimova *Sebevražda* zůstává i nadále centrem zájmu mnohých amerických sociologů. Řečeno s Popem: „Ač ne zcela adekvátní, test závěrů Durkheimovy *Sebevraždy* empirickou zkušeností, která je potvrzuje i tři čtvrtě století po jejich publikování, je tím nejlepším testem teorie.“ [Pope 1976: 201]

HELENA CMÍRALOVÁ ukončila studium na katedře sociologie FF UK v červnu 1994. Publikovaná práce představuje výtah z její diplomové práce.

Literatura

- Alexander, J. C. (ed.) 1990. *Durkheimian Sociology: Cultural studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Breault, K. D. 1986. „Suicide in America: a test of Durkheim's theory of religious and family integration, 1933-80.“ *American Journal of Sociology* 92.
- Breault, K. D., K. Barkey 1982. „A comparative analysis of Durkheim's theory of egoistic suicide.“ *The Sociological Quarterly* 23.
- Durkheim, É. 1966. *Suicide*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Henry, A. F. 1954. *Suicide and Homicide*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Leser, D. 1990. „Suicide and presidential election in the USA.“ *Psychological Reports* 67.
- Lukes, S. 1972. *Émile Durkheim: His Life and Work, a Historical and Critical Study*. New York: Harper and Row.
- Nandan, Y. 1980. *Contribution to L'année Sociologique*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Parsons, T. 1984. *On Institution and Social Evolution*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Pope, W. 1976. *Durkheim's Suicide: a Classic Analyzed*. Chicago: The University of Chicago Press.